2. «Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури». Науковий збірник. Випуск 4, Луцьк, 2011.
3. «Спогади про Лесю Українку», том 1, Темпора Нью-Йорк-Київ, 2016.
4. «Спогади про Лесю Українку», том 2, Нью-Йорк-Львів, 2021.
5. Анатоль Костенко «Леся Українка», Київ, 1971.
6. Поштові листи автору від Віри Михайлівни Комзюк (від 15 березня 2011 р. і 7 квітня 2011 р.), с. Колодяжне.
7. Поштовий лист автору від Наталії Юхимівни Пушкар (від 31 березня 2011 р.), м. Луцьк.

УДК 821.161.2.09(092) **Трофимук Мирослав (м. Львів)**

ПЕРШИЙ, ХТО НАПИСАВ ПРО ТВОРЧІСТЬ АНТОНИЧА…

5 листопада 2023 року виповнюється 100 років з дня народження літературознавця і перекладача, автора першої статті про творчість Богдана-Ігоря Антонича Степана Михайловича Трофимука.

Загалом неначе благополучна історія літературознавця виглядає так: відомий дослідник літературного процесу Галичини і Західної Волині 20-30 рр. минулого століття, активний літературний критик і громадський діяч, Степан Трофимук (нар. 5.11.1923 у с. Куснище Волинської області) по закінченні навчання у Львівському педагогічному інституті та в аспірантурі Інституту літератури НАН України (Київ) працював у відділі літератури львівського Інституту суспільних наук (тепер – Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України), був викладачем Львівського університету, входив до редколегії журналу Спілки письменників України «Жовтень» (тепер «Дзвін»). Був членом Спілки письменників України.

Проте на життєвому шляху Степана Трофимука були не лише благословення. У перші дні війни він з групою односельців намагається втекти від німецької окупації і записатися до армії. Як засвідчує автобіографія Степана Трофимука, втікачів з окупованих територій не хотіли рекрутувати ані в Сарнах, ані у Києві. Хлопці попрацювали певний час у свинрадгоспі у Сумській області – аж доки фронт знову обігнав їх. За спогадами Степана Трофимука, їх «повантажили» у літак, роздали парашути і вивезли на окуповану територію. За іншою версією, прийнятнішою для жанру автобіографії, вони своїм ходом (на роверах) повернулися до рідних місць... Щоб автоматично стати «ворогами народу» – людьми з окупованої території.

Підпільна організація й участь у партизанському загоні, напевно, зняли це звинувачення, давши можливість екстерном здати іспити на атестат зрілості, продовжити навчання у Кременецькому педучилищі – така коротка і концентрована, з прицілом

насамперед на виживання, історія Степана Трофимука упродовж Другої світової війни. Вона завершилася його вступом 1945 р. до Львівського педагогічного інституту на факультет української історії і літератури, згодом – до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка тоді АН УРСР. Як результат: з-під пера Степана Трофимука вийшло кількасот публікацій – наукових статей, рецензій, науково-популярних дописів, у тому числі кілька монографій і упорядкувань антологій творів письменників початку ХХ ст., а також бібліографічні покажчики. Варто виділити антологію «Революційні поети Західної України» (Київ, 1958); антологію творів репресованого у 30-х роках поета Василя Бобинського «Вибране» (Київ, 1960); видання репресованого тоді ж Антона Крушельницького «Буденний хліб. Рубають ліс» (Львів, 1960) та антологію віршованих творів Василя Щурата «Поезії» (Львів, 1962).

Окремо слід згадати монографію «Поезія возз'єднаного краю» (Київ, 1966) – дослідження української поезії післявоєнного часу, де проаналізовано доробок Миколи Вінграновського, Миколи Ільницького, Романа Лубківського, Володимира Лучука, Дмитра Павличка, Миколи Петренка та ін. Серед публікацій Трофимука також – статті для УРЕ, для наукових збірників Львівського університету, для видань різних років Українського календаря – органу Українського суспільно-культурного товариства Польщі, для збірника «З історії чехословацько-українських зв'язків» (Братіслава, 1959).

Рецензії і статті Степана Трофимука друкувалися у журналах «Радянське літературознавство» (тепер СіЧ: «Слово і час»), у журналі «Жовтень» («Дзвін»), «Вітчизна», в органі СПУ «Літературна Україна», у газетах Львівщини і Волині, а навіть у Торонтській газеті «Українське життя», де 18 жовтня 1961 р. опубліковано допис про Василя Щурата. Серед рецензованих Степаном Трофимуком публікацій – книги письменників Миколи Вінграновського, Романа Іваничука, Ігоря Калинця, Євгена Куртяка, Романа Лубківського, Володимира Лучука, Дмитра Павличка, Миколи Петренка, літературознавців Марії Вальо, Степана Крижанівського, літературно-критичні і літературознавчі видання з царини наукових зацікавлень автора. Окремі статті присвячені популяризації творчості Івана Франка, Ольги Кобилянської, Дениса Лукіяновича, Максима Рильського, Павла Тичини, Лесі Українки, Івана Франка, Тараса Шевченка.

Вивчаючи літературний процес початку минулого століття, історик літератури неминуче повинен опрацьовувати першоджерела: збірки поетів, публікації окремих творів і підбірок у різноманітних альманахах, журналах, газетах. Зважаючи на складні умови минулого століття – цензурні заборони, ідеологічні рамки, – для опублікування будь-якого віднайденого твору потрібно було провести кропіткий текстологічний аналіз різних версій. Щастя для історика, якщо до рук йому потрапляє автограф: тоді можна зрозуміти первісний замисел і потрактувати твір з певною долею об'єктивності.

Рецензії і статті Степана Трофимука друкувалися у журналах «Радянське літературознавство» (тепер СіЧ: «Слово і час»), у журналі «Жовтень» («Дзвін»), «Вітчизна», в органі СПУ «Літературна Україна», у газетах Львівщини і Волині, а навіть у Торонтській газеті «Українське життя», де 18 жовтня 1961 р. опубліковано допис про Василя Щурата. Серед рецензованих Степаном Трофимуком публікацій – книги письменників Миколи Вінграновського, Романа Іваничука, Ігоря Калинця, Євгена Куртяка, Романа Лубківського, Володимира Лучука, Дмитра Павличка, Миколи Петренка, літературознавців Марії Вальо, Степана Крижанівського, літературно-критичні і літературознавчі видання з царини наукових зацікавлень автора. Окремі статті присвячені популяризації творчості Івана Франка, Ольги Кобилянської, Дениса Лукіяновича, Максима Рильського, Павла Тичини, Лесі Українки, Івана Франка, Тараса Шевченка.

Вивчаючи літературний процес початку минулого століття, історик літератури неминуче повинен опрацьовувати першоджерела: збірки поетів, публікації окремих творів і підбірок у різноманітних альманахах, журналах, газетах. Зважаючи на складні умови минулого століття – цензурні заборони, ідеологічні рамки, – для опублікування будь-якого віднайденого твору потрібно було провести кропіткий текстологічний аналіз різних версій. Щастя для історика, якщо до рук йому потрапляє автограф: тоді можна зрозуміти первісний замисел і потрактувати твір з певною долею об'єктивності.

На окрему згадку заслуговує перша в Україні (1964 р.) стаття про Богдана-Ігоря Антонича «Поет весняного похмілля (Слово про Ігоря Антонича)», яка з'явилася в другому номері журналу «Жовтень». 1966 року її передрукували у збірці «Богдан-Ігор Антонич. Перстені молодості», яка вийшла у Братіславі і стала першою републікацією творів поета. Заслуговує ця стаття на окрему згадку ще й тому, що за неї Степанові Трофимукові, тоді членові КПРС, оголосили сувору догану «із занесенням»: «У 1966 р. на Трофимука С.М. було накладене партійне стягнення – сувора догана за притуплення політичної пильності внаслідок підписання листа групи письменників з проханням віддати на поруки політичного злочинця Б.Гориня, а також за слабе виховання літературної молоді та недостатню принциповість в оцінці деяких художніх творів, що друкувалися в журналі «Жовтень»... (Цит. за Характеристика члена КПРС, ст. наукового співробітника Інституту суспільних наук АН УРСР Трофимука С.М.; ішлося власне про статтю «Поет весняного похмілля»).

Як згадував Мирослав Мороз 1993 р.: «Коли почалися ті перші арешти: Горинів, Косіва й інших, то Трофимук був чи не першим з тих, хто виступив з ідеєю написати листи у відповідні установи й органи, щоб їх взяти на поруки». Ще один «гріх» Степана Трофимука – визнання заслуг і доробку колег. Як згадує Василь Горинь: «До 60-річчя Григорія Нудьги Степан Трофимук, співробітник відділу літератури, публікує ювілейну статтю у варшавському «Українському календарі». Партійне бюро розглядає публікацію. Критикують автора за «вихваляння», «завищені оцінки» здобутків ювіляра (б'ють «… і в гриву»). «Ви знаєте, хто такий Нудьга?!» – «Знаю». – «Вам відомо, що до нього є запитання?» Мовчанка, – «Кому давали читати статтю перед друком?» – «Нудьзі». – «І що ж він сказав?» – «Подякував». – «А що ви, товаришу Трофимук, самі думаєте про написане вами?» Відповідь: «Я перечитав свій текст, і сам не повірив, що зумів так добре написати...».

Сім'я Трофимуків дружила із сім'єю Ростислава Братуня, який народився у Любомлі – за кілька кілометрів від Кусниш – рідного села Степана Трофимука. «Один піп хрестив» – любили жартувати вони. Ще одною близькою у стосунках була сім'я Івасюків. Саме Степан Трофимук ввів Володю у коло поетів – членів Львівської спілки письменників, як пише у своїх спогадах «Монолог перед обличчям сина» Михайло Івасюк.

У побуті Степан Трофимук був товариською людиною, любив оповісти анекдот, гостре слівце, часто двозначне, любив і умів танцювати, особливо класичні танці (вдома був програвач і багато платівок), любив відвідувати театр і бувати на природі: слухати музику рою бджіл, посвист вітру у верховітті дерев (жартував, що це поклик його поліських генів). Любив фотографувати і друкувати фотознімки. 1954 р. колектив Інституту подарував йому після захисту дисертації фотоапарат «Зорький». Від того часу у домашньому архіві збереглося багато світлин, на яких зафіксовані унікальні моменти чвертьстолітньої історії львівського кола інтелектуалів й інтелігентів, окремі особистості й події, які вже стали набутком історії.

Відомо, що дослідник виношував ідею повного опису літературного процесу початку XX ст. на Галичині і Західній Волині, а не лише «революційної» його галузі. Проте час кінця '60–70 рр. в Україні не сприяв втіленню такого замислу. Степан Трофимук помер 11січня 1979 р., так і не здійснивши своєї літературознавчої мрії.

Сім'я Трофимука в 2013 році в приміщені Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича підготувала урочистості з нагоди 90-річчя С.М. Трофимука. Директор Інституту М.Р. Литвин в своєму виступі зазначив: «Сьогодні у нас нетрадиційне зібрання: академія в колі друзів, колег, сучасників Степана Трофимука, мета якої – заглибитися у той непростий час, коли система і людина жили в конфронтації, але, тим не менше, ця людина намагалася залишатися сама собою і намагалася творити і в той непростий час. Доля цієї людини непроста, – вона є віддзеркаленням тієї доби, але, з іншого боку, ця доля свідчить про те, що навіть окрема людина тоді могла впливати на ті процеси, які часто ішли всупереч людським бажанням і людським прагненням. Ця людина знала і силу, і слабкість зброї, бо воювала в роки Другої світової війни у партизанському загоні, ця людина знала силу слова, бо намагалася своїм словом розповісти про долю свого народу, долю літератури у непростий міжвоєнний час, час Другої Речі Посполитої, ця людина знала і долю політичного тиску, бо в непростий час шістдесятих років мала мужність заступатися за дисидентів.

Ця людина залишила після себе чималий літературний спадок, частина якого є тут: книжки гарно оформлені, друкувалися в Україні і за кордоном, зокрема у Польщі, а матеріали, які нам сьогодні відомі, показують, що Степана Трофимука у літературу супроводжували великі люди. З приємністю дізнався із особової справи, що на наукову стезю його благословили Павло Тичина, Максим Рильський, Олександр Білецький, Леонід Новиченко, Степан Крижанівський, Сергій Маслов, та інші, які творили у той час і літературний процес і культурне середовище загалом. Офіційним опонентом на захисті дисертації у 1954 р. був сам Максим Рильський. Так, саме Рильський і Леонід Новиченко благословляли цю людину у наукову дорогу».

Степан Трофимук із Денисом Лукіяновичем.

Степан Трофимук і Ростислав Братунь.

Джерела та література:

1. Галан Я. „Гори димлять”/ Пер. з польськ. С. Трофимука. К.: Рад. письменник, 1956. 243 с.

2. Розвиток революційної літератури в Західній Україні (1921–1939). К.: Держлітвидав України, 1957. 244 с.

3. Революційні поети Західної України / упоряд., вступ. ст. і прим. К.: Рад. письменник, 1958. 462 с. (Бібліотека поета).

4. Творчість Степана Тудора: монографія. К.: Вид-во АН УРСР, 1963. 175 с.

Революційна поезія Західної Західної України (1917–1939). Львів, Вид-во Льв. Ун-ту, 1969, 192 с.

5. Революційна поезія Західної України (1917–1939). Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1970. 246 с.

6. Василь Бобинський. Вибране / Вступ. ст. та примітки. К.: Держлітвидав, 1960 228 с.

7. Антін Крушельницький. Буденний хліб. Рубають ліс. / Упор. Вст. ст. і прим С. М. Трофимука. Львів: Кни-журн. Вид-во, 1960. 399 с.

8. Поезія возз’єднаного краю. Літературно-критичний нарис. К.: Рад. пис., 1966, 190 с.

9. Степан Тудор. День отця Сойки: роман. К.: Дніпро, 1969.

10. Trofymuk Stepan.Literarne vztahyre volucnych spisovatelov Zapadnej Ukrajinya Czeskoslovenska (1921–1939). *Zdejince skoslovensko-ukrajinskich vztahov.* Slovanske studie, Vyd.Sloveskej Akademievied, Bratislava, 1957, s. 433–443.

11. До питання літературних зв’язків революційних письменників Західної України і Чехословаччини (1921–1939). *З історії чехословацько-українських зв’язків*: Зб. наук. праць. Братислава, 1959. С. 458–469.

12. Щурат Василь. Вибрані поезії.[упорядкув. та приміт. С. В. Щурата ; вступ. ст. С. М. Трофимука (с. 3–20) Львів: Кни-журн. вид-во, 1962. 347 с.

13. Шкрумеляк Ю. Привіт Говерлі. К., 1964.

14. Поет весняного похмілля (Слово про Богдана-Ігора Антонича). *Жовтень*, 1964, № 2. С. 134–145.

15. Ілюстрації чи осмислення (обговорюємо Історію української літератури). *Літ. Україна*, 1965, № 72.

УДК 811.161.2’373.21 **Шульгач Віктор (м. Київ)**

ПРО ПОХОДЖЕННЯ ОЙКОНІМА ЛЮБОМЛЬ І АНТРОПОНІМА ЛЮБОМ

Літописний *Любомль* уперше згадано в 1287 р. (ПСРЛ ІІ, 907). Пізніші фіксації в історичних джерелах: *Любомль,* 1366 р. (Довнар-Запольский 7); *Любомле*; *Любомль*; *у Любомли,* 1546 р. (АСД І, 57, 58, 61); (катойконім) *Любомцы,* 1585 р. (Курбский І, 257); *Luboml,* 1621 р. (АВК ХХІІІ, 37); *na Lubomlu,* 1663 р. (АЮЗР І/10, 628); *Любомль,* 1906 р. (СНМ 38); *Любо́миль,* 2013 р. (Мацюк 125).

Відомі дві версії стосовно походження ойконіма.

1. *Народноетимологічна*, за якою «походження назви міста *Любомля* пов’язують із його засновником, князем Володимиром Васильковичем. Це було улюблене місто князя, яке він укріпив, розбудував і оживив. Любомль став однією з його резиденцій. Тут він перебував разом з князівською канцелярією, приймав послів, давав розпорядження, їздив на полювання в Любомльські пущі. В Любомлі князь укривався від татарського князя Ногая, у цьому місті він любив відпочивати, та так, що, за словами літописців, душа його раділа і в благості перебувала. В народі добра пам’ять залишилась про князя і народ багато вже століть передає легенду про те, що князь одного разу вигукнув тут слова «любо мне здесь» («любо мені тут»). За легендою, саме від слів «любо мне» і пішла назва Любомль – улюблене місто князя (https://uk.wikipedia.org/wiki/Любомль).

2. *Наукова*:

2.1. за якою літописний *Любомль* реконструюють як **Любомиль* (на основі одиничної пізньої фіксації в польському джерелі – *Lubomyl,* 1520 р. Див. (Чучка 223).

2.2. за якою *Любомль* – це архаїчний ойконім, похідне з індивідуально-посесивним суфіксом *-j-* від чол. імені **Любомъ* (Янко 218). Це рідкісне ім’я засвідчено в болгарському іменнико́ві – *Любо́м* (Заимов 143) і в старопольському антропоніміконі – Jan *Lubom,* 1424 р. (SSNO III, 288). Пор. ще парадигматичний варіант пол. *Luboma*, від якого утворено пол. ойконіми *Lubomin* (4 фіксації) (NMP VI, 214–215).

Стосовно структури *Любомль* – не поодинока назва. Її можна зіставляти з укр. ойконімами *Радомля* (зараз не існує; Сумська обл.), а також *Боремель* (Рівненська обл.), *Гостомель* (Київська обл.), *Добромиль* (Львівська обл.), *Ридомиль* (Тернопільська обл.), *Тихомель* (Хмельницька обл.), *Яромель* (Волинська обл.), в яких між губним *-м-* та епентетичним *-л-* розвинулися секундарні голосні *-е-* та *-и-*.

Пор. ще мікротопоніми: ліс, урочище *Годімля* (2 фіксації) на Ровенщині – деривати від антропоніма **Годомъ*, а також урочище *Радомле* на Волині (історично *Радомля* – колонія, 1909 р., *Радомль* – хутір, 1946 р.) ‹ антропоніма **Радомъ*.

Не менш цікава й загадкова етимологія власного імені *Любомъ*.

За однією з версій (найпоширенішою), це чоловіче ім’я тлумачать як усічений варіант композита на зразок **l’ubomirъ* / **l’uboměrъ* (ЭССЯ 15, 178, автор словникової статті – О.М. Трубачов) чи *Любомилъ* (Лучик 312; Котович 241). Укладач статті про м. Любомль в (ЕСЛГНПР 86) А.П. Корепанова припускала, що особове ім’я **Любомъ* – це віддієслівне похідне, дієприкметник на *-ом-*. Лінгвістично ця версія найповніше аргументована на сьогодні Р.М. Козловою, яка етимологізує **Любомъ* ‹ **l’ubotъ* як похідне від незасвідченого дієслова **l’ubti* (пор. звичніше тематизоване **l’ubiti*). На думку білоруської дослідниці, дієприкметник пасивного стану **l’ubotъ* міг характеризувати не лише особу, а й місце її проживання. Див. (Казлова 206).